

Веснік

Брэсцкага
універсітэта

НАВУКОВА-ГІСТАРЫЧНЫ ЧАСОПІС

Выдаецца з снежня 1997 года

Выходзіць чатыры разы ў год

Галоўны рэдактар:
М.Э. Часноўскі

Намеснік галоўнага рэдактара:
Г.М. Сэндзер

*Намеснік галоўнага рэдактара
па серыі гуманітарных
і грамадскіх навук:*
А.А. Гарбацкі

*Рэдакцыйны савет па серыі
гуманітарных
і грамадскіх навук:*
А.А. Высоцкі
Б.М. Ляпешка
Л.Г. Лысюк

*Міжнародны савет
па серыі гуманітарных
і грамадскіх навук:*
Я. Дэмбоўскі (Польшча)
Ежы Нікітаровіч (Польшча)
Л.А. Рапацкая (Расія)
Н.М. Цымбалюк (Украіна)

Рэдакцыйная калегія:
Г.І. Займіст
(адказны рэдактар)
В.Ф. Байнёў
В.М. Ватэль
А.В. Брэскі
М.А. Дабрынін
Г.А. Зорын
У.П. Люкевіч
М.С. Кавалевіч
Т.А. Кавальчук
Ч.С. Кірвель
Л.Я. Крыштановіч
У.Ф. Мартынаў
С.В. Рашэтнісаў
Д.Г. Ротман
А.У. Рубанаў
Я.У. Скакун
А.С. Сляповіч
А.І. Смолік
В.А. Сяпановіч
У.М. Хоміч
А.В. Чарнавалаў
А.І. Шыкун
Т.І. Якавук

Пасведчанне аб рэгістрацыі ў дзяржаўным
камітэце Рэспублікі Беларусь па друку
№ 1084 ад 24 снежня 1997 г.

Адрас рэдакцыі:
224665, г. Брэст,
бульвар Касманаўтаў, 21
тэл.: 21-66-16, 21-47-63
e-mail vesnik_gum@brsu.brest.by

Серыя гуманітарных і грамадскіх навук

ГІСТОРЫЯ
ПАЛІТАЛОГІЯ
ПСІХАЛОГІЯ
ПЕДАГОГІКА
ПРАВА

Заснавальнік –
Установа адукацыі «Брэсцкі дзяржаўны
універсітэт імя А.С. Пушкіна»

№ 1(32)/2008

У адпаведнасці з загадамі Вышэйшай атэстацыйнай
камісіі ад 18.01.2006 № 8, 31.01.2008 № 28 часопіс «Веснік Брэсцкага
універсітэта» ўключаны ў Пералік навуковых выданняў Рэспублікі
Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў
па культуралогіі, гістарычных, палітычных, педагагічных, псіхалагічных,
сацыялагічных, філасофскіх, эканамічных і юрыдычных навук

ЗМЕСТ

ГІСТОРЫЯ

Шаўчук І.І. Гуманітарныя навукі: вызначэнне паняцця	3
Злановіч У.В. Праблема калабарацыянізму ў працах айчынных навукоўцаў (1991–2007 гг.)	10
Субботін О.Г. Ликвидация системы Веймарского федерализма в Германии (1933–1934 гг.)	21
Олесик Е.Я. Подготовка учителей в вузах БССР в 1944–1990 гг. (гендерный анализ)	28
Бидная А.А. Произведения историко-мемуарной литературы как памятники развития исторической мысли Беларуси XVI – нач. XVII вв. (на материале «Дневника» Ф. Евлашевского и Баркулабовской летописи)	40

ПАЛІТАЛОГІЯ

Скок Н.В. Политическая культура: опыт типологизации	47
Решетников С.В., Решетникова Т.С. Функциональный анализ в политической науке: инструментальные технологии	59
Дудик В.Ф. Страны Северо-Восточной Азии в контексте национальных интересов Республики Беларусь	65

ПСІХАЛОГІЯ

Бирюкевич Е.А. Осознание собственных индивидуальных особенностей у лиц с различиями в мировоззрении	74
Лагонда Г.В. Сексуальность и брак: грани интимных отношений	84
Клещёва Е.А. Повторнобрачная семья как объект исследования в психологии	90

ПЕДАГОГІКА

Бровка Н.В. Проявление законов диалектики в развитии педагогической интеграции: методологический анализ	97
Северин С.Н. Генезис парадигмы педагогического исследования	103
Осинов Е.Д. Проектное обучение в процессе практики как способ модернизации подготовки будущих педагогов к взаимодействию с семьей учащегося	110

ПРАВА

Агнiewicz С.В. Охрана здоровья: международно-правовой аспект регулирования	118
Касьяник А.И. Признаки субъективной стороны в составе выманивания кредита или дотаций	125
Пашкевич О.В. Понятие культурных ценностей в международном праве: основные подходы к его дефиниции и их эволюция	132
Богдан Е.С. Процессуальные особенности правового статуса службы судебных исполнителей хозяйственных судов Республики Беларусь	142

Бібліяграфія. Гадавы паказальнік аўтараў часопіса "Вестник Брэсцкага ўніверсітэта" – 2007 г. (Серія гуманітарных і грамадскіх навук)	151
Звесткі аб аўтарах	154

УДК 94(47+57)"1941/45"+930(476)

У.В. Здановіч**ПРАБЛЕМА КАЛАБАРАЦЫЯНІЗМУ Ў ПРАЦАХ
АЙЧЫННЫХ НАВУКОЎЦАЎ (1991–2007 гг.)**

У артыкуле паказаны працэс вывучэння праблемы калабарацыі ў сучаснай айчыннай гістарыяграфіі. Аўтар выдзяляе новыя накірункі ў даследаванні акрэсленай тэмы, якія з'явіліся ў азначаны перыяд. Праведзены аналіз наяўных прац сведчыць аб тым, што гісторыкі адышлі ад агульнаабвінаваўчага ўхілу ў вывучэнні супрацоўніцтва з германскімі ўладамі, паспрабавалі разабрацца з матывамі калабарацыі. Пераважная большасць айчынных навукоўцаў вызначае калабарацыю як з'яву, якая была ў значнай ступені выклікана перадаваенай палітыкай савецкага кіраўніцтва, мела ў гады Вялікай Айчынай вайны разнастайныя ваенныя, палітычныя, эканамічныя, сацыяльныя формы, узмацняла структуры акупацыйнага рэжыму ў Беларусі. Разам з тым у некаторых публіцыстычных выданнях беларускія калабаранты неапраўдана паказаны ледзь не нацыянальнымі героямі.

Уводзіны

У перыяд акупацыі Беларусі частка насельніцтва прымусова ці добраахвотна пайшла на супрацоўніцтва з захопнікамі. У гістарычнай літаратуры гэтая з'ява атрымала назву "калабарацыя". Яшчэ да нападу на Савецкі Саюз кіраўніцтва Германіі распрацоўвала планы выкарыстання мясцовых жыхароў у сваіх мэтах. Аднак Гітлер, упэўнены ў хуткай перамозе, адхіліў такія праекты. Таму да самага пачатку Вялікай Айчынай вайны лідэры Трэцяга Рэйха не мелі дастаткова распрацаванай палітыкі будучага ўладкавання захопленых тэрыторый і таму не планавалі ўдзел насельніцтва Беларусі ў грамадзянскіх і ваенных органах і фарміраваннях, створаных акупантамі. Але правал планаў "бліцкрыга", недахоп уласных сіл, наяўнасць антысавецкіх настрояў сярод часткі жыхароў рэспублікі, імкненне антысавецкіх нацыянальных сіл адрадыць дзяржаўнасць пры дапамозе Германіі прывялі да зменаў у поглядах на далейшую стратэгію і тактыку ў адносінах да Беларусі. Жорсткая рэпрэсіўная палітыка СССР, асабліва ў адносінах да насельніцтва Заходняй Беларусі напярэдадні вайны, параженні Чырвонай Арміі ў пачатковы перыяд ваенных дзеянняў, шырокая прапаганда і агітацыя акупантаў прывялі да таго, што частка жыхароў Беларусі пайшла на службу да нацыстаў. Савецкае кіраўніцтва гэтых людзей без вызначэння прычынаў і абставінаў аб'явіла здраднікамі Радзімы. У сувязі з гэтым праблема калабарацыянізму на тэрыторыі СССР не атрымала шырокага вывучэння. Не выкарыстоўваўся і тэрмін "калабарацыя" пры вывучэнні супрацоўніцтва мясцовага насельніцтва з акупантамі. Як правіла, ужываўся для характарыстыкі з'явы ў заходнееўрапейскіх краінах.

Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца аналіз прац па азначанай праблеме, якія былі падрыхтаваны айчыннымі навукоўцамі ў перыяд існавання незалежнай Беларусі.

**Новыя накірункі ў даследаванні гісторыі калабарацыянізму на тэрыторыі
Беларусі ў гады Вялікай Айчынай вайны**

Істотныя змены грамадска-палітычнага характару пачатку 1990-х гг. стымулявалі вывучэнне забароненых тэмаў ваеннай гісторыі, сярод якіх выдзяляецца праблема калабарацыянізму. Значнай для вывучэння тэмы стала выдадзеная на беларускай мове кніга польскага даследчыка Ю. Туронка. Выкарыстанне дакументаў, выяўленых у архівах ЗША, Германіі і Польшчы, матэрыялаў перыядычных выданняў ваенных часоў, мемуарнай літаратуры, у тым ліку і дзеячаў калабарацыі на тэрыторыі Беларусі, дазволілі аўтару паказаць праблему ў нязвыклым для беларускай навуковай грамадскасці ракурсе. Паводле меркавання даследчыка, працэс палітычнай

паларызацыі беларускага грамадства няспынна ўзмацняўся, нягледзячы на злачыныствы акупантаў, непазбежнасць паражэння Германіі, вяртання савецкай улады. Не ўжываючы тэрмін “калабарацыянізм”, Ю. Туронак падрабязна аналізуе дзейнасць разнастайных калабаранцкіх арганізацый, адзначае, што на беларускіх землях, якія не ўваходзілі ў генеральную акругу Беларусь, іх уплыў не быў такі адчувальны. Нягледзячы на тое, што нацыяналісты “не бачылі перад сабой абяцанай перспектывы”, іх дзейнасць, на думку гісторыка, апраўдана з пункту гледжання нацыянальных інтарэсаў, таму што “стварыла магчымасці для ўзмацнення і распаўсюджвання нацыянальнай свядомасці, для арганізацыі нацыянальнага грамадскага жыцця” [29, с. 99]. Як паказвае змест працы, у прыведзеных аўтарам матэрыялах ёсць шэраг недакладнасцяў, а некаторыя высновы маюць дэкларатыўны характар і не заўсёды падмацаваны канкрэтнымі фактамі [29, с. 5, 50, 58, 91, 93, 124, 168, 186]. Асабліва гэта адносіцца да прыведзеных у кнізе лічбавых паказчыкаў. На наш погляд, гэта тлумачыцца тым, што ў многіх выпадках гісторык спасылаецца на дакументы акупацыйных уладаў ці мемуарную літаратуру і праводзіць верыфікацыю гэтых крыніцаў. Як ужо адзначалася, асабліва сцю статыстычных дадзеных з’яўляецца завышэнне сваіх поспехаў і заніжэнне дасягненняў праціўніка.

Разнастайныя аспекты праблемы сталі тэмай даследавання А.М. Літвіна. З прыцягненнем шырокай крыніцазнаўчай базы гісторык прааналізаваў дзейнасць Беларускай краёвай абароны, Беларускай самапомачы, Саюза беларускай моладзі, Беларускай самааховы і іншых арганізацый. Новыя метадалагічныя падыходы пры даследаванні калабарацыі на Беларусі дазволілі аўтару правесці градацыю тых, хто з розных прычынаў пайшоў на супрацоўніцтва з акупантамі. Даследчык пры характарыстыцы беларускай калабарацыі, як нам падаецца, абгрунтавана і доказна выдзяляе тры складнікі:

1. Тыя беларускія сілы, якія былі ў адкрытай і патаемнай апазіцыі да Бальшавізму. Адкрытыя апазіцыянеры – гэта ў асноўным беларускія эмігранты, якія да 1939 г. пражывалі за мяжой і вялі адпаведную працу ў гэтым накірунку. На правым фланзе гэтых сіл была Беларуска-нацыянал-сацыялістычная партыя (беларускія нацыяналісты на чале з Ф. Акінчыцам). Пасля захопу Германіяй Польшчы, калі стала вядомай вайна з СССР, да супрацоўніцтва з немцамі сталі схіляцца прадстаўнікі іншых партый і арганізацый, разлічваючы з іх дапамогай тварыць адраджэнне Беларусі.

2. Тыя, хто да вайны жыў на тэрыторыі БССР і хто паверыў немцам ці іх супрацоўнікам, свядома пайшоў на службу. Сярод іх было шмат пакрыўджаных савецкай уладай і тых, каго можна аднесці да патаемнай апазіцыі.

3. Тыя, хто паводле абставінаў лёсу апынуўся ў сувязі з першай ці другой групамі або на службе ў акупантаў і быў пазбаўлены іншага выбару. Касцюком Беларускай калабарацыі была першая група. Яе можна таксама лічыць палітычнай (ідэалагічнай) калабарацыяй [19, с. 199].

Акрамя палітычнай, аўтар выдзяляе таксама эканамічную і ваенную калабарацыю. Несумненнай заслугай гісторыка з’яўляецца вызначэнне колькасці калабарантаў. Паводле шпіцікаў А.М. Літвіна, агульная колькасць людзей, якія мелі дачыненне да калабарацыі на тэрыторыі Беларусі (з улікам усходніх і каўказскіх батальёнаў, паліцыі парадку, вайсковых украінскіх, літоўскіх, беларускіх і г.д. батальёнаў, фарміраванняў БСА і БКА), складала болей за 130 тысяч чалавек [19, с. 251].

Найбольш шматлікай групай з’яўлялася ваенная калабарацыя, якая стала тэмай аўтарскай дысертацыі, абароненай у 2005 г. [20]. Даследчык комплексна і сістэмна прааналізаваў узнікненне, палітычную сутнасць, структурную пабудову, колькасны склад, баявую і прапагандысцкую дзейнасць, а таксама пытанні разлажэння

антысавецкіх ваенных і паліцэйскіх фарміраванняў, якія дзейнічалі на акупіраванай тэрыторыі Беларусі ў 1941–1944 гг.

Прыведзены ў дысертацыі дадзеныя пацвярджаюць выснову А.М. Літвіна аб тым, што ўзнікненне ваенных і паліцэйскіх фарміраванняў не з'яўлялася выпадковым, а было абумоўлена шэрагам аб'ектыўных і суб'ектыўных прычынаў і фактараў, сярод якіх галоўныя – наяўнасць у савецкім грамадстве антысавецкіх, антысталінскіх настрояў, выкліканых незадавальненнем значнай часткі насельніцтва існуючай у СССР сістэмай і ўладай, існаванне ў грамадстве пэўнай часткі палітычных сіл, у тым ліку былых эмігрантаў, спадзяванні з дапамогай немцаў стварыць пад пратэктаратам Германіі дзяржаўныя ўтварэнні ў межах дэклараванай гітлераўскай прапагандай Новай Еўропы.

Факты сведчаць, што да сярэдзіны 1943 г. нямецкія ўлады стварылі 90 батальёнаў з ураджэнцаў Каўказа і Сярэдняй Азіі і каля 90 “рускіх”, “украінскіх” і “казацкіх” батальёнаў [20, с. 26]. Абапіраючыся на разнастайныя крыніцы, найперш архіўныя, А.М. Літвін аспрэчвае дадзеныя Ю. Туронка пра тое, што ў пачатку 1944 г. у шэрагах беларускіх вайскова-паліцэйскіх атрадаў па ўсёй рэспубліцы знаходзілася не менш як 50 тысячаў чалавек, калі не лічыць яшчэ чужых нацыянальных гасцей. Паводле падлікаў беларускага даследчыка, якія падаюцца нам больш абгрунтаванымі, на 29 лютага 1944 г. вышэйшаму начальніку СС і паліцыі “Цэнтр” на Беларусі падпарадкоўвалася ўсяго каля 30 тысяч чалавек, уключаючы нямецкія, літоўскія, беларускія і іншыя паліцэйскія фарміраванні, а таксама службу парадку [29, с. 168].

Разам з тым неабходна адзначыць, што з першых дзён вайны з боку савецкага падполля вялася праца па разлажэнні антысавецкіх фарміраванняў, што садзейнічала пераходу служачых на савецкі бок. Паводле дадзеных БНШР, на бок партызан перайшло каля 30 тысяч чалавек і больш за 1100 на бок Чырвонай Арміі [20, с. 28]. Аднак, як слухна адзначае А.М. Літвін, тым, хто святама ваяваў супраць сістэмы, у партызаны не пераходзілі.

Значны ўклад у раскіданне прафесійна-камібараў унёс беларускі гісторык А.А. Каваленя [10, 11: 14]. Разглядаючы палітычны аспект акупацыйнага рэжыму, аўтар выдзяляе тры асноўныя напраўкі камібаранні: ідэйнае супрацоўніцтва (палітычныя і грамадскія аб'яднанні, арганізацыі і г.д.), свядомае супрацоўніцтва (служба ў разнастайных органах) і прымусовае супрацоўніцтва (адміністрацыйна-гаспадарчыя органы і прадпрыемствы) [14, с. 71–72].

Асноўным накірункам даследаванняў А.А. Кавалені стала жыццё моладзі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Як сведчаць архіўныя і апублікаваныя крыніцы, пераважная большасць юнакоў і дзяўчат Беларусі прыняла актыўны ўдзел у партызанскай і падпольнай барацьбе супраць захопнікаў. Больш як 50% беларускіх партызан складала моладзь ва ўзросце да 26 гадоў, больш за 20 тысяч маладых патрыётаў змагалася ў падполлі. Да таго ж, нязначная колькасць маладога пакалення рэспублікі з розных прычынаў пайшла на супрацоўніцтва і выехала на працу ў Германію. Вытокі, заснаванне, палітычная сутнасць і структура, колькасны склад, дзейнасць прагерманскіх саюзаў моладзі на акупіраванай тэрыторыі Беларусі ў 1941–1944 гг. грунтоўна раскрыты ў доктарскай дысертацыі і аднайменнай манаграфіі названага аўтара [12: 13].

Працы набураваны на шырокім комплексе архіўных крыніц, якія не ўводзіліся ў навуковы ўжытак і былі невядомыя для большай часткі навуковай грамадскасці. Аналіз прыведзеных у даследаванні фактаў дае магчымасць зрабіць выснову, што сацыяльна-палітычнае жыццё ў СССР напярэдадні вайны, паражэнне Чырвонай Арміі ў пачатку вайны, імклівы захоп германскім вермахтам тэрыторыі Беларусі, жорсткі акупацыйны рэжым, актыўная ідэалагічна-прапагандысткая працоўка насельніцтва акупацыйнымі

ўладамі садзейнічалі ідэалагічнаму размежаванню ў грамадстве, у тым ліку і маладзёжным асяроддзі. Усё гэта з'явілася спрыяльнай маральна-псіхалагічнай падставай для стварэння прагерманска арыентаваных маладзёжных саюзаў і дазволіла праваднікам германскага нацызму ўцягнуць у сферу палітычных, ваенна-эканамічных інтарэсаў некаторую частку беларускай моладзі. На акупіраванай тэрыторыі рэспублікі былі створаны Саюз беларускай моладзі, Беларуская служба Бацькаўшчыны, Саюз рускай моладзі, Саюз татарскай моладзі і Саюз барацьбы супраць бальшавізму. Найбольшым аўтарытэтам карыстаўся Саюз беларускай моладзі. Аднак А.А. Каваленя не згаджаецца з польскім гісторыкам Ю. Туронкам, які сцвярджае, што дадзеная арганізацыя мела вялікую падтрымку ў падростаючага пакалення Беларусі. Завышанай з'яўляецца і агульная ацэнка колькасці членаў СБМ. Згодна дадзеных польскага даследчыка, у Саюзе да канца 1943 г. налічвалася да 40 тысячаў, а ў сярэдзіне 1944 – да 100 тысячаў чалавек [29, с. 186]. Кіраўнік СБМ М. Ганько ў “Беларускай газэце”, на якую часта спасылаецца Ю. Туронак, паведамляў, што ў радах Саюза беларускай моладзі ў сярэдзіне 1944 г. налічвалася каля 7 тысяч юнакоў і дзяўчат. Паводле падлікаў А.А. Кавалені, у радах Саюза беларускай моладзі налічвалася каля 13 тысяч чалавек [12, с. 29]. Прычыну такога разыходжання колькасных паказчыкаў даводзіцца шукаць у разнастайнасці крыніцаў і некрытычным падыходзе да іх. На наш погляд, дадзеныя, атрыманыя А.А. Каваленяй на падставе архіўных дакументаў і ўспамінаў былых кіраўнікоў СБМ, з'яўляюцца найбольш набліжанымі да ісціны. Колькасць жа маладых людзей, якія мелі дачыненне да арганізацыі, але афіцыйна не лічыліся яе членамі, будзе большая.

У шэрагу прац разглядаецца дзейнасць асобных калабаранцкіх партый і арганізацый. Так, гісторыю заснавання і дзейнасці Беларускай незалежніцкай партыі паказаў С. Ёрш у сваёй кнізе “Вяртанне БНП”. Падрыхтаванае пераважна на апублікаваных працах і крыніцах, найперш эмігранцкіх, даследаванне не дае поўнага ўяўлення пра згаданую партыю. Адсутнасць дакладных звестак прымушае аўтара пры характарыстыцы БНП ужываць такія выразы, як “пакуль не спраўджана”, “наўрад ці”, “ці сапраўды”, “існуюць іншыя трактоўкі” [6, с. 14, 16, 83], што значна зніжае навуковую каштоўнасць выдання. Дадзены факт ускосна прызнае і сам даследчык, адзначаючы, што пра дзейнасць Беларускай незалежніцкай партыі “вядома вельмі мала, шмат якія эпізоды яе дзейнасці супярэчліва апісваюцца гісторыкамі, а некаторыя застануцца таямніцай. ... У выніку гісторыя разглядаецца ... больш па легендах ды ўспамінах людзей, чым па дакументах” [6, с. 9].

Стварэнню і дзейнасці Беларускай цэнтральнай рады прысвяціў сваю манаграфію А.К. Салаўёў [28]. Выкарыстаныя шматлікія архіўныя матэрыялы, якія раней знаходзіліся ў закрытых фондах, сведчаць аб тым, што “інспіраванае фашыстамі стварэнне беларускіх нацыяналістычных арганізацый у Германіі, а затым і ў захопленай Беларусі, у тым ліку Беларускай цэнтральнай рады ў Мінску, не ставіла на мэце рашэння нацыянальных пытанняў, а выкарыстоўвалася фашыстамі на шкоду Беларусі і яе народа для рэалізацыі экспансіянісцкіх планаў гітлераўскай Германіі, у тым ліку для ўзмацнення акупацыйнага рэжыму і барацьбы з партызанскім рухам у гады другой сусветнай вайны” [28, с. 9]. Нягледзячы на тое, што дзеячам БЦР удалося дасягнуць некаторых поспехаў, у прыватнасці, у стварэнні БКА і павелічэнні антысавецкіх ваенных фарміраванняў, Беларускай цэнтральнай радзе не ўдалося поўнасьцю выканаць пастаўленыя перад ёю акупацыйнымі ўладамі задачы. У значнай ступені гэтаму садзейнічалі рознагалоссі ў асяроддзі арганізацыі, негатыўныя адносіны яе кіраўніцтва да ўраджэнцаў усходняй Беларусі. Аднак галоўнай прычынай краху БЦР, як справядліва падкрэслівае аўтар, былі поспехі Чырвонай Арміі, актывізацыя партызанскай і падпольнай барацьбы, непрыняцце большасцю беларускага

насельніцтва ідэі аднаўлення дзяржаўнасці ў рэспубліцы, прынесенай на штыках акупантаў.

Некаторыя аспекты калабарацыянізму закранаюцца ў кандыдацкай дысертацыі і манаграфіі І.А. Валахановіча [2; 3]. У святле акрэсленай праблемы каштоўнымі з'яўляюцца звесткі аўтара аб дзейнасці беларускіх калабарантаў на заключным этапе Вялікай Айчыннай вайны, а таксама дадзеныя пра колькасць членаў калабаранцкіх арганізацый. Паводле падлікаў даследчыка са спасылкай на архівы КДБ, на момант вызвалення БССР у розных структурах, якія супрацоўнічалі з акупацыйнымі ўладамі, налічвалася каля 35 тысяч. Да таго ж, на тэрыторыі Беларусі дзейнічала каля 250 рэзідэнтур Абвера і СД. [3, с. 128].

Ролю інтэлігенцыі ў калабаранцкім асяроддзі грунтоўна раскрыў У.І. Кузьменка, які канстатуе наяўнасць побач з масавай барацьбой супраць акупантаў у рэспубліцы зусім іншых настройў. На службу да захопнікаў пайшлі і прадстаўнікі беларускай эміграцыі, і мясцовае насельніцтва, якое пацярпела ад рэпрэсіўнай палітыкі І.В. Сталіна. Частка насельніцтва заняла пазіцыю чакання і не жадала ісці ні да партызан, ні ў паліцыю. Аднак, як справядліва падкрэслівае аўтар, ваенная рэальнасць не лічылася з такімі намерамі і ўцягвала многіх у падзеі без іх ведама і жадання. Слушна з'яўляецца заўвага гісторыка пра тое, што сёння цяжка разабрацца, што з'яўлялася галоўным у кіраўніцтва калабаранцкімі арганізацыямі і структурамі: сапраўдны нацыянальны ідэалізм ці падкантрольнасць нямецкім спецслужбам, “замбіраванасць” імі. Несумненна, што побач з “узнёслымі ідэалістамі” ў калабарацыі знаходзіліся палітыканы і авантурысты, якія шукалі любой улады і поспеху, гатовыя “дзеля гэтага служыць каму заўгодна”. Дапускаючы існаванне калабарантаў-ідэалістаў, У.І. Кузьменка разам з тым апраўдана выступае супраць таго, каб паказваць лідэраў палітычнай беларускай калабарацыі нацыянальнымі героямі, якія змагаліся супраць сталінізму за незалежную беларускую дзяржаву [18, с. 90–94].

Як паказалі падзеі Вялікай Айчыннай вайны, нават да стварэння марыянетачнага дзяржаўнага ўтварэння справа не дайшла. На практыцы прадстаўнікі інтэлігенцыі, знаходзячыся на службе ў прагерманскіх арганізацыях і ваенных фарміраваннях, вымушаны былі прымаць удзел у разнастайных мерапрыемствах акупантаў, у тым ліку ў карных экспедыцыях, барацьбе з партызанамі, знішчэнні савецкага актыву і прыхільнікаў СССР і Чырвонай Арміі.

Адной з важных задачаў акупацыйнага рэжыму, як адзначалася раней, з'яўлялася эксплуатацыя мясцовых працоўных рэсурсаў. У выніку праведзенай эвакуацыі ў савецкі тыл, мабілізацыі мужчынаў у Чырвоную Армію, уключэння значнай часткі мужчынскага кантынгенту ў партызанскую барацьбу, большую частку дарослага насельніцтва акупіраваных тэрыторый склалі жанчыны, якія сталі разглядацца нацыстамі ў якасці істотнай крыніцы папаўнення рабочай сілы. Для паспяховага ажыццяўлення акупацыйнай палітыкі ў дачыненні да жаночага насельніцтва ствараліся жаночыя аддзелы пры германскіх структурах і калабаранцкіх арганізацыях. Асноўныя накірункі і вынікі палітыкі германскіх уладаў у адносінах да жанчынаў Беларусі вывучаліся І.У. Нікалаевай [21]. Самай вядомай жаночай калабаранцкай арганізацыяй быў створаны ў маі 1942 г. пры Беларускай народнай самапомачы Усебеларускі жаночы камітэт (УЖК), які ўзначаліла Г. Вайтанчышка. Па задуме акупантаў, УЖК павінен быў адцягнуць увагу патрыятычна настроеных жанчын ад антыгерманскай барацьбы і спрыяць фарміраванню дэяльнасці беларускага насельніцтва да новай улады. Аднак, як слушна заўважае даследчыца, калабарацыйныя сілы не знайшлі падтрымкі ў асноўнай масе жаночага насельніцтва Беларусі. Наадварот, большасць жанчын не толькі свядома ўхіліліся ад працы ў прагерманскіх арганізацыях, але і сталі актыўнымі ўдзельніцамі партызанскага і падпольнага руху.

У выніку ўсталявання “новага парадку” карэнным чынам змянілася канфесійная сітуацыя на беларускіх землях. Рэлігійны фактар у сваіх мэтах імкнуліся выкарыстаць і кіраўнікі нацыяналістычных арганізацый, якія пайшлі на супрацоўніцтва з акупантамі. Добра разумеючы, што іх ідэі могуць быць рэалізаваны толькі пры падтрымцы мясцовага насельніцтва, прадстаўнікі германскіх уладаў і калабарацыйі рознымі сродкамі ўцягвалі ў палітыку духавенства Беларусі, якое карысталася аўтарытэтам у жыхароў акупіраваных тэрыторый. Узаемаадносінны праваслаўнай царквы з акупацыйнымі ўладамі і беларускімі калабаранцамі дэталёва разгледзела С.І. Сілава [26; 27]. Разнастайная крыніцазнаўчая база дазволіла даследчыцы доказна сцвярджаць, што праваслаўная царква ў Беларусі была цесна звязана з БНС, БЦР і іншымі арганізацыямі. Даваенная антырэлігійная палітыка савецкага ўрада, асабліва ва ўсходняй Беларусі, садзейнічала таму, што шэраг святароў Беларусі пайшлі на службу да нацыстаў. Аналізуючы прычыны, якія прывялі праваслаўнае духавенства да супрацоўніцтва з акупантамі, аўтар, на наш погляд, цалкам апраўдана выдзяляе сярод калабарантаў наступныя катэгорыі: 1. Служыцелі культу, якія былі ў апазіцыі да бальшавіцкай улады і рабілі стаўку на гітлераўскую Германію, пры падтрымцы якой імкнуліся стварыць у Беларусі аўтакефальную праваслаўную царкву. Гэта духавенства да Вялікай Айчыннай вайны пражывала ці ў эміграцыі, ці ў Заходняй Беларусі. 2. Тыя, хто жыў на тэрыторыі Беларусі, паверыў немцам і свядома пайшоў на службу да акупантаў. 3. Людзі, якія выпадкова апынуліся сярод калабарантаў. Да гэтай групы можна аднесці некаторых прыходскіх святароў, якія зачытвалі загады акупацыйнай улады і наведвалі сходы духавенства ў камендатурах [26, с. 54].

Становішча каталіцкай царквы на тэрыторыі Беларусі ў часы нямецкай акупацыі, ролю касцёла ў планах германскай адміністрацыі і беларускіх нацыянальных дзеячаў даследаваў Э.С. Ярмусік [30]. Нягледзячы на стрыманасць акупацыйных уладаў да каталіцкай царквы, у якой яны бачылі саюзніка польскага вызваленчага руху, Ватыкан не губляў надзеі на ўмацаванне пазіцый каталіцызму на Беларусі. Пацвярджэннем таму служыць і ўсходняя місія Ватыкана. Прадстаўнікі каталіцкага духавенства супрацоўнічалі з акупантамі і асабліва з калабаранцкімі арганізацыямі. Як адзначае Э.С. Ярмусік, дадзеная група дзеячаў бачыла ў рэлігіі сродак вырашэння нацыянальнага пытання ў рэспубліцы. Асобны раздзел манаграфіі прысвечаны месцу і ролі ксяндзоў-капеланаў у фарміраваннях Арміі Краёвай. Крытыкуючы савецкую гістарыяграфію за ідэалагічныя штампы, якія паказвалі каталіцызм толькі як памагатага акупантаў, аўтар, па сутнасці, прымяняе аналагічныя падыходы, акцэнтуючы ўвагу пераважна на станоўчых момантах і цяжкасцях дзейнасці каталіцкіх святароў. Канфесійнае жыццё ў гады Вялікай Айчыннай вайны на акупіраванай тэрыторыі мела складаны і супярэчлівы характар. Дзейнасць канфесій знаходзілася пад кантролем акупацыйных уладаў і калабаранцкіх арганізацый, з якімі святары павінны былі супрацоўнічаць дзеля таго, каб весці сваю дзейнасць. І нямецкі бок, і лідэры калабарантаў разглядалі рэлігію як важны сродак у барацьбе супраць бязбожнай савецкай улады. Адмаўляючы бальшавізм, каталіцкія і праваслаўныя святары ішлі на супрацоўніцтва з акупантамі. Менавіта на калабарацыянізм рабілі стаўку ў рэлігійнай сферы нацысты.

На акупіраванай тэрыторыі адбываліся складаныя нацыянальна-дзяржаўныя працэсы. За дзяржаўнасць Беларусі вялі змаганне дзве асноўныя супрацьлеглыя сілы. Першы вектар складалі прыхільнікі савецкага дзяржаўнага ладу, якія абапіраліся на арганізаваны партызанскі і падпольны рух. Прадстаўнікі другога лагера разлічвалі пабудаваць беларускую дзяржаву, здзейсніць сацыяльна-палітычныя перамены пры дапамозе і пад пратэктаратам Германіі. Ідэолагамі дадзенай праграмы выступалі

кіраўнікі калабаранцкіх структураў БНП, БЦР, БСА, БКА, СБМ, ваенна-паліцэйскіх фарміраванняў.

Праблема беларускай дзяржаўнасці ў гады Вялікай Айчыннай вайны знайшла адлюстраванне ў працах А.А. Кавалені, А.М. Літвіна, К.І. Козака [10; 11; 14; 16; 17; 19]. Пададзены даследчыкамі матэрыял сведчыць пра тое, што ў мэты нацысцкага кіраўніцтва Германіі не ўваходзіла захаванне незалежнай Беларусі. Наадварот, у часы акупацыі беларускі народ страціў не толькі дзяржаўную, але і тэрытарыяльную цэласнасць. І толькі барацьба насельніцтва супраць акупантаў пры велізарных людскіх стратах дазволіла захаваць Савецкую Беларусь.

Значнае месца пытаннем калабарацыі адведзена ў манаграфіі Б. К'яры [9]. Як справядліва заўважае гісторык, Беларусь з'яўлялася эксперыментальнай лабараторыяй для акупацыйных уладаў. Незвычайныя цяжкасці штодзённага жыцця патрабавалі ад жыхароў акупіраванай Беларусі паводзінаў, якія не падпадалі пад традыцыйныя характарыстыкі, а складваліся пад уплывам рэальных абставінаў. Каб выжыць у перыяд акупацыі, якая "азначала рубеж у штодзённым жыцці, а не яго канец", жыхары павінны былі ўступаць у кантакт, ісці на супрацоўніцтва з акупацыйнымі ўладамі. У гэтым сэнсе калабарацыя "адбывалася на ўсіх узроўнях грамадства". Разам з тым даследчык выдзяляе ўстановы і арганізацыі, якія праводзілі ўзгодненую з акупантамі палітыку і з'яўляліся паслухмяным інструментам у руках захопнікаў. Да ліку такіх устаноў аўтар адносіць Беларускую самапомач, БЦР, праваслаўную царкву, судовыя ўстановы, арганізацыі мясцовага самакіравання, узброеныя фарміраванні [9, с. 96–194]. Аналізуючы з'яву калабарацыі, Б. К'яры прыходзіць, на наш погляд, да абгрунтаванай высновы пра тое, што невяліка аднолькава ацэньваюць вымушанае супрацоўніцтва насельніцтва з германскімі ўладамі і тыя выпадкі, калі калабаранты свядома прымаюць удзел у злачынствах і тэроры.

Праведзены аўтарам аналіз прац па гісторыі Беларусі перыяду Вялікай Айчыннай вайны сведчыць, што пачынаючы з 1990-х гг. тема калабарацыянізму становіцца адной з прыярытэтных у дысертацыйных даследаваннях. Разнастайныя аспекты праблемы разглядаюцца не толькі ў згаданых ужо працах А.А. Кавалені, А.М. Літвіна, І.А. Валахановіча, але і ў іншых дысертацыях. Так, калабарацыянізм як частку акупацыйнага рэжыму, як з'яву, супрацоўніцтва пэўнай часткі насельніцтва з нямецкімі ўладамі даследаваў І.Ю. Сервачынскі, які выдзеліў палітычны, ваенны і грамадзянскі калабарацыянізм [25]. Факталагічны матэрыял сведчыць, што ў пачатку вайны пытанне пра супрацоўніцтва з насельніцтвам акупіраванай тэрыторыі Беларусі не мела для нацыстаў істотнага значэння. Аднак ход ваенных дзеянняў, крах плана "малапаквай" вайны прымусіў акупантаў выкарыстоўваць калабаранцкія арганізацыі. Найбольшае развіццё, што пацвярджаюць і дадзеныя даследчыка, калабарацыянізм атрымаў у генеральнай акрузе Беларусь. В. Кубэ праводзіў палітыку накіраваную на падтрымку мясцовага сепаратызму, ідэалагічнай асновай якога з'яўляўся беларускі нацыяналізм. Беларускія нацыянальныя дзеячы свядома пайшлі на супрацоўніцтва з нацысцкай Германіяй, разлічваючы рэалізаваць ідэю пра стварэнне беларускай дзяржаўнасці. Далейшыя падзеі паказалі, што акупанты не збіраліся ствараць незалежную дзяржаву беларусаў. Як справядліва сцвярджае І.Ю. Сервачынскі, беларускія нацыянальныя лідэры былі поўнасьцю залежнымі ад захопнікаў і не сталі самастойнай сілай, а калабарацыянізм у рэспубліцы не адыграў істотнай ролі, якая магла б садзейнічаць умацаванню акупацыйных уладаў, падаўленню партызанскага руху. На жаль, не ўсе высновы аўтара падмацаваны сур'ёзнымі фактычнымі дадзенымі, перш за ўсё архіўнымі.

Мабілізацыя жыхароў Беларусі на прымусовыя работы ў Германію з'яўлялася для нямецкіх уладаў дадатковым рычагом у ажыццяўленні акупацыйнай палітыкі.

Практыка вывазу ў Трэці Рэйх асобных грамадзянаў пераўтварылася ў 1943–1944 гг. пасля паражэнняў германскіх войск у буйнамаштабныя акцыі па перамяшчэнні на захад усяго працаздольнага насельніцтва з раёнаў Беларусі, якія пакідаліся захопнікамі. Удзел калабаранцкай адміністрацыі ў арганізацыі працоўнай павіннасці, вызначэнні катэгорый грамадзянаў, якія ёй падлягалі, мабілізацыю беларускага насельніцтва на працу ў Германію даследаваў Я.А. Грэбень [4; 5]. Як сведчаць факты, актыўную дапамогу ў вярбоўцы ў Германію аказвалі Саюз беларускай моладзі і Саюз барацьбы супраць бальшавізму. Накіроўваючы ў рэйх у першую чаргу асобаў не беларускай нацыянальнасці, калабаранты, з аднаго боку, імкнуліся захаваць прадстаўнікоў свайго народа, а з другога – аказвалі паслугу акупантам, распальваючы міжнацыянальную варожасць.

Важным звяном у сістэме акупацыйнай улады на тэрыторыі Беларусі з’яўлялася мясцовая дапаможная адміністрацыя – акруговыя, гарадскія, раённыя, валасныя і сельскія ўправы, якія былі непасрэднымі выканаўцамі ўсіх мерапрыемстваў захопнікаў. Роля мясцовай адміністрацыі ў ажыццяўленні нацысцкай палітыкі акрэслена ў артыкулах і кандыдацкай дысертацыі А.В. Бяляева [1].

Менавіта калабаранцкія кіруючыя ўстановы з’яўляліся непасрэднымі выканаўцамі ўсіх мерапрыемстваў германскіх уладаў у эканамічнай, ваеннай, культурнай, медыцынскай сферах. Калі на пачатковым этапе акупацыі кіраўніцтва Германіі планавала нярэдка выкарыстоўваць мясцовае “самакіраванне” для ўвасаблення сваіх рабаўніцкіх планаў, то ўжо да канца 1942 г. большая частка паўнамоцтваў у мясцовых органаў была адабрана і перададзена акупацыйным структурам. Мясцовая адміністрацыя, як правільна адзначае гісторык, не стала дзейным сродкам ажыццяўлення захопніцкай палітыкі, таму што не карысталася падтрымкай насельніцтва і не мела неабходных паўнамоцтваў ад нямецкіх уладаў. Галоўнай перашкодай на шляху стварэння і функцыянавання акупацыйнай дапаможнай адміністрацыі з’яўлялася актыўная барацьба партызанаў і падпольшчыкаў, у задачу якіх уваходзіла наступнае: зрыў ваенных, эканамічных, палітычных, адміністрацыйных мерапрыемстваў; разгром гарадскіх, раённых, валасных упраў; фізічнае знішчэнне паліцэйскіх, бургамістраў, старастаў; агітацыйна-прапагандысцкая дзейнасць для добраахвотнага прыцягнення калабарантаў да супрацоўніцтва.

Маладаследаваным у гісторыі застаецца пытанне пра яўрэйскую калабарацыю. Аналіз апублікаваных прац, прысвечаных становішчу яўрэйскага насельніцтва ў гады Вялікай Айчыннай вайны, дае падставы сцвярджаць, што да калабаранцкіх арганізацый можна аднесці юдэнраты – органы яўрэйскага самакіравання. Юдэнраты займаліся дзейнасцю, якая садзейнічала стварэнню хоць і мінімальных, але неабходных умоў жыцця. З другога боку, яўрэйскія саветы, інтэграваныя ў нацысцкі апарат кіравання, з’яўляліся праваднікамі палітыкі рабавання і эксплуатацыі яўрэйскага насельніцтва. Яўрэйская паліцыя не толькі праводзіла вобскі ў дамах жыхароў гета, але нават удзельнічала ў пагромах і расстрэлах. Праблема супрацоўніцтва юдэнратаў з акупацыйнымі ўладамі закранаецца ў працах М.Я. Саваняка, Э.Р. Іофе, К.І. Козака, І.Э. Яленскай і Я.С. Разенבלата і інш. [7; 8; 15; 22; 23; 24]. Я.С. Разенблат першым з айчынных гісторыкаў назваў юдэнраты калабаранцкімі арганізацыямі. У дысертацыйным даследаванні аўтар адзначае, што “юдэнраты з’явіліся першым фіскальным органам, правадніком палітыкі рабавання і эксплуатацыі яўрэйскага насельніцтва, своеасаблівым “прывадным рэменем” палітыкі генацыду”, што дазваляе гаварыць пра элементы калабарацыянізму ў дзейнасці юдэнратаў” [22, с. 3].

Заклучэнне

Праведзены аналіз сведчыць аб тым, што з набыццём Рэспублікай Беларусь незалежнасці ў вывучэнні праблемы калабарацыі адбыліся істотныя змены. У савецкія часы даследчыкам быў уласцівы падыход, згодна з якім калабаранты паказваліся як саўдзельнікі ў злачынствах акупантаў. Без вызначэння псіхалагічных аспектаў і матывацыі ўсе, хто супрацоўнічаў з германскімі ўладамі, былі залічаны савецкім кіраўніцтвам у разрад здраднікаў. У 1990-я гг. з'явіліся працы айчынных навукоўцаў, якія адлюстравалі новыя накірункі ў вывучэнні акрэсленай тэмы. У гісторыяграфічны ўжытак былі ўведзены паняцці “калабарацыянізм”, “калабарацыя”. Гісторыкі адышлі ад агульна абвінаваўчага ўхілу ў вывучэнні супрацоўніцтва з германскімі ўладамі, паспрабавалі разабрацца ў матывах калабарацыі.

Увядзенне ў навуковы ўжытак новых матэрыялаў, выкарыстанне сучасных метадаў даследавання далі магчымасць беларускім гісторыкам раскрыць сутнасць калабарацыі, выдзеліць яе формы, паказаць удзел калабарантаў у ажыццяўленні значынай дзейнасці нацыстаў, спробы аднаўлення дзяржаўнасці пад пратэктаратам Германіі пры дапамозе нацыянальных ваенных фарміраванняў, легальных грамадскіх арганізацый. Пераважная большасць айчынных навукоўцаў вызначае калабарацыю як з'яву, якая была ў значнай ступені выклікана пераважнай палітыкай сталінскага кіраўніцтва, мела ў гады Вялікай Айчыннай вайны разнастайныя ваенныя палітычныя, эканамічныя, сацыяльныя формы і ўзмацняла структуры акупацыйнага рэжыму ў Беларусі.

У некаторых працах калабаранты паказаны не толькі як саюзнікі Германіі, а як нацыянал-патрыёты, якія спрабавалі выкарыстаць адукацыйныя органы для аднаўлення беларускай дзяржаўнасці. У публіцыстычных выданнях аўтары пачалі паказваць беларускіх калабарантаў барацьбітамі за нацыянальную культуру і дзяржаўнасць, ледзь не нацыянальнымі героямі.

Існаванне розных апэрак, складанасць праблемы патрабуюць далатковага вывучэння і асэнсавання месца, ролі і формаў супрацоўніцтва калабаранцкіх арганізацый і фарміраванняў, іх асобных прадстаўнікоў у ажыццяўленні акупацыйнай палітыкі на тэрыторыі рэспублікі.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Беляев, А. В. Местная вспомогательная администрация в системе немецко-фашистского оккупационного режима в Беларуси (1941–1944 гг.) : автореф. дис.... канд. ист. наук : 07.00.02 / А. В. Беляев ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2005. – 16 с.
2. Валаханович, И. А. Антисоветское подполье на территории Беларуси в 1944–1953 гг. / И. А. Валаханович. – Минск : БГУ, 2002. – 146 с.
3. Валаханович, И. А. Антисоветское подполье на территории Беларуси в 1944–1953 гг. : организационная структура, программно-уставные положения и основные этапы деятельности : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / И. А. Валаханович ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 1999. – 20 с.
4. Гребень, Е. А. На службе у оккупантов : роль местной администрации в мобилизации жителей Могилевщины на принудительные работы в Германию / Е. А. Гребень // Весн. Магілёўскага дзярж. уні-та. – 2002. – № 2–3. – С. 10–14.
5. Гребень, Е. А. Привлечение нацистской Германией граждан Беларуси на принудительные работы (1941–1944 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Е. А. Гребень ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2005. – 16 с.
6. Ёрш, С. Вяртанне БНП / С. Ёрш. – Минск, 1998. – 250 с.

7. Иоффе, Э. Г. Белорусские евреи : трагедия и героизм. 1941–1945 / Э. Г. Иоффе. – Минск, 2003. – 428 с.
8. Иоффе, Э. Г. Страницы истории евреев Беларуси : краткий науч.-попул. очерк / Э. Г. Иоффе. – Минск : Арти-Фекс, 1996. – 162 с.
9. К’яры, Б. Штодзённасць за лініяй фронту. Акупацыя, калабарацыя і супраціў у Беларусі (1941–1944 гг.) / Б. К’яры ; пер. з ням. Л. Баршчэўскага ; навук. рэд. П. Сагановіч. – Мінск, 2005. – 390 с.
10. Каваленя, А. А. Беларусь у гады Вялікай Айчыннай вайны. 1941–1944 гг. Некаторыя аспекты тэрытарыяльных, ваенна-палітычных і нацыянальна-дзяржаўных працэсаў / А. А. Каваленя // Беларуская дзяржаўнасць : вопыт XX стагоддзя : матэрыялы міжнар. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 18–19 крас. 2003 г. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; навук. рэд. : П. І. Брыгадзін [і інш.]. – Мінск, 2004. – С. 94–102.
11. Каваленя, А. А. Нацыянальна-дэмаграфічныя працэсы ў асяроддзі беларускіх партызан. 1941–1944 гг. / А. А. Каваленя, А. А. Калеснікава // Нацыянальна-дэмаграфічныя працэсы на Беларусі : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т; пад рэд. А. А. Кавалені. – Мінск : БДПУ, 1998. – С. 77–90.
12. Каваленя, А. А. Прагерманскія саюзы моладзі Беларусі. 1941–1944. Вытокі. Структура. Дзейнасць : аўтарэф. дыс. д-ра. гіст. навук : 07.00.02 / А. А. Каваленя ; Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск, 2000. – 38 с.
13. Каваленя, А. А. Прагерманскія саюзы моладзі Беларусі. 1941–1944. Вытокі. Структура. Дзейнасць / А. А. Каваленя. – Мінск : БДПУ імя М. Танка, 1999. – 260 с.
14. Каваленя, А. А. Беларусь 1939–1945 гг. : Война и политика / А. А. Каваленя. – Мінск : Веды, 2001. – 204 с.
15. Козак, К. И. Германский оккупационный режим в Беларуси : формы, методы и практика отношений с еврейским населением / К. И. Козак // Мінскае гета. 1941–1943 гг. : Трагедыя, Гераізм. Памяць : матэрыялы міжнар. навук. канф., Мінск, 24 кастр. 2003 г. / Гістарычная майстэрня ў Мінску, Міжнар. адукац. цэнтр у Дортмундзе і інш. ; адк. рэд. В. Ф. Балакіраў, К. І. Козак. – Мінск, 2003. – 208 с.
16. Козак, К. И. Политическая коллаборация в Беларуси (1941–1944) / К. И. Козак // Беларусь і Германія : гісторыя і сучаснасць : матэрыялы міжнар. навук. канф., Мінск, 2002 г. ; рэдкал. : А. А. Каваленя (гал. рэд.), С. Я. Новікаў (нам. гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : МДЛУ, 2002. – С. 70–78.
17. Козак, К. И. Беларуская дзяржаўнасць у гады другой сусветнай вайны : палітычныя, сацыяльныя і эканамічныя аспекты / К. И. Козак // Беларуская дзяржаўнасць : вопыт XX стагоддзя : матэрыялы міжнар. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 18–19 крас. 2003 г. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; навук. рэд. : П. І. Брыгадзін [і інш.]. – Мінск, 2004. – С. 102–108.
18. Кузьменко, В. И. Фашистский геноцид и белорусская коллаборация / В. И. Кузьменко // Беларусь у выпрабаваннях Вялікай Айчыннай вайны : Масавыя забойствы нацыстаў : матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 2 ліпеня 2004 г. Гістарычная майстэрня ў Мінску, Міжнар. адукац. цэнтр у Дортмундзе і інш. ; адк. рэд. В. Ф. Балакіраў, К. І. Козак. – Мінск, 2005. – С. 90–94.
19. Літвін, А. М. Акупацыя Беларусі (1941–1944) : пытанні супраціву і калабарацыі / А. Літвін. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2000. – 288 с.
20. Літвін, А. М. Антысавецкія ваенна-паліцэйскія фарміраванні на тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. 1941–1944 гг. Вытокі. Структура. Дзейнасць : аўтарэф. дыс.... д-ра. гіст. навук : 07.00.02 / А. М. Літвін ; Ін-т гісторыі НАН Беларусі. – Мінск, 2000. – 37 с.

21. Нікалаева, І. У. Выкарыстанне нямецкімі акупантамі пасельніцтва Беларусі ў мясцовай пайворчасці і на прымусовых рабавых працах / І. У. Нікалаева // Вестн. Брэсцкага дзярж. ун-та. – 2005. – № 2. – С. 14–18.
22. Розенблат, Е. С. Нацистская политика геноцида в отношении еврейского населения в западных областях Беларуси, 1941–1944 : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Е. С. Розенблат ; Ин-т истории НАН Беларуси. – Минск, 2000. – 18 с.
23. Розенблат, Е. С. Пинские евреи, 1939–1944 гг. / Е. С. Розенблат, И. Э. Еленская. – Брест, 1997. – 312 с.
24. Савоняко, М. Я. Немецко-фашистские лагеря на территории Белоруссии в годы Великой Отечественной войны : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / М. Я. Савоняко ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 1993. – 21 с.
25. Сервачинский, И. Ю. Коллаборационизм на оккупированной территории Беларуси (июль 1941 – август 1944 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / И. Ю. Сервачинский ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 1999. – 16 с.
26. Силова, С. В. Православная церковь в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.) : монография / С. В. Силова. – Гродно : ГрГУ, 2003. – 105 с.
27. Силова, С. В. Православная церковь в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / С. В. Силова ; Ин-т истории НАН Беларуси. – Минск, 2000. – 21 с.
28. Соловьев, А. К. Белорусская Центральная Рада : Создание, деятельность, крах / А. К. Соловьев. – Минск : Наука и техника, 1995. – 176 с.
29. Туронак, Ю. Беларусь пад нямецкай акупацыяй / Ю. Туронак ; пер. з польскай В. Ждановіч ; каментарыі А. М. Літвіна. – Мінск : Беларусь, 1995. – 236 с.
30. Ярмусик, Э. С. Католический костел в Белоруссии в годы Второй мировой войны (1939–1945) : монография / Э. С. Ярмусик. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 240 с.

Zdanovich V.I. Coverage of the Problem of Collaboration by Home Researchers (1991-2007)

The article deals with the process of studying the problem of collaboration in modern historiography. The author singles out new trends appeared in the examined period in the investigation of the given topic. The carried out analysis of the works testifies to the fact that the historians have deviated from generally accusatory tendency in studying cooperation with the German powers and have tried to look into the motives of collaboration. Most of the home researchers define collaboration as a phenomenon to a great extent caused by the pre-war policy of the soviet government which had various military, political, economic and social forms and strengthened the occupation regime in Belarus. At the same time Belarusian collaborators are shown nearly as heroes without any reason in some public editions.